

Výchova k hodnotám

Kam se poděly hodnoty?

Glosa na okraj Rámcového vzdělávacího programu

Stanislava Kučerová

Roku 1996 uvedli experti OECD ve své zprávě o vzdělávacím systému v ČR mimo jiné toto: „Změněné vyučovací postupy a inovační přístupy samy o sobě nestačí. **V programech škol chybějí hodnoty a není pro ně místa ani ve filozofii většiny učitelů.** Je to patrně zklamání z minulosti a odmítání všeho, co zavání indoktrinací.“ Výchova k hodnotám mravnosti nemá ovšem s necitlivou, nešetrnou, antihumánní indoktrinací nic společného. V RVP však chybí dosud.

Během tisíciletí se v našem kulturním okruhu utvářela obecně sdílená představa o tom, co se smí a co se nesmí. Základem tohoto konsensu byla antická moudrost, starožidovské Desatero, křesťanské učení a posléze sekulární humanismus. V posledních 20–30 letech však došlo k povážlivému zlomu. Někteří označují naši společnost přímo za postmorální, společnost, v níž je etika přežitkem a etické hodnoty jsou vnímány jako nepotřebná starožitnost, případně jako individuální luxus. „Není žádné dobro a zlo,“ praví anonymní mluvčí doby, „jsou jen dobré a špatné obchody.“ UNESCO uspořádalo r. 2001 setkání významných osobností (ze známých filozofů byli přítomni například postmodernisté Baudrillard a Ricoeur) na téma „Kam se poděly hodnoty?“ Odpověď vyzněla ve prospěch mínění, že se hodnoty poztrácely během uplynulých dvou století moderny vlivem válek, převratů a revolucí. Nemyslím, že problém byl uchopen správně. Vždyť krvavé konflikty provázely lidstvo od nepaměti, nejen v době moderny, a přece neznamenaly zpochybnění hodnot. Naopak, v těžkých dobách jsou duchovní hodnoty pro člověka ještě důležitější, protože z nich čerpá posilu k přemáhání těžkostí. Ve zlých dobách přece neselhávají hodnoty, ale lidé, kteří hodnoty opouštějí, přestávají je vyznávat, chránit a tvořit.

Uvedme několik hlasů, které charakterizují situaci:

- Ústup vzájemnosti a ohleduplnosti, sebevražedná touha po sebeprosazení a sebeuspokojení hrozí zničit etos, které dosud drželo společnost pohromadě (Wolfgang Brezinka).
- Došlo ke zhroucení téměř všech tradičních hodnot. Etos konzumu se vydává za náhradu etických norem. Dezintegrující síly vytvářejí životní styl individuálního sebeuspokojení bez morálních zábran (Zbigniew Brzezinski).
- Ultraliberální konzumní systém, zbavený všech hodnot a podporovaný propagandou, je falešný fetiš. Komunismus měl úspěch právě jako reakce na bezuzdný kapitalismus (papež Jan Pavel II).
- Veřejný prostor je kolonizován agresivním molochem komunikačního průmyslu, který z něj vytlačuje relevantní otázky, a tím je paralyzuje. Krize v kultuře přestoupila práh únosnosti – všechna stará a vznešená slova, v nichž je zobecněna tisíciletá zkušenost lidstva našeho kulturního okruhu – o jehož zachování a smysl pečujeme – znějí v naší počítačové džungli nepřesvědčivě, falešně, kýčovitě. Všechno se zdá na pozadí nedohledných změn „globalizace“ málo relevantní (Václav Bělohradský).

Socální realita, vzory a příklady, rozdělení majetku a moci, chování elit, vliv masově sdělovacích prostředků přirozeně působí na formování životního názoru dětí a mládeže. Během let prožívaných na školách různého druhu a stupně jsem příležitostně kladla svým žákům otázky: Jací chcete být? Čeho chcete v životě dosáhnout? V odpovědích se přirozeně odrazil proměnlivý „duch doby“.

A tak mi učňové v 50. letech svěřili, že chtějí dokončit školu, vyučit se, najít dobrou práci a hodnou ženu. K „extrémním“ přáním patřilo získat slávu ve fotbale, ba dokonce stát se fotbalovou hvězdou. Našel se i pubescent, který chtěl být „pěkně oblečen, a to výstředně“. (Čtenáři, který nepamatuje 50. léta, na vysvětlenou: Výstředním oblečením chlapec mínil tzv. texasky – plátěnou napodobeninu džínů – a pestrobarevnou košili. Školy takové oblečení žákům obvykle zakazovaly.)

V té době nejedna dívka na základní škole chtěla být v duchu dobových preferencí dojičkou nebo traktoristkou, později učitelkou, lékařkou nebo kosmonautkou. Dnes je v oblibě zaměstnání kadeřnice a kosmetičky, tajně se touží po povolání modelky či striptérky, nebo ještě raději chtějí „být super-star“ nebo alespoň „se zviditelnit“.

Budoucí zdravotní sestry před listopadovým převratem chtěly mít především „spokojený rodinný život“. V 90. letech se objevil nový sen: „Život svobodný, toulavý, bez ohledu na konvence, co nejdéle zůstat nespoutaná povinnostmi k dětem. Žít v lásce a svobodě. Dělat si, co chci...“ Jako by tu zazníval ohlas televizní reportáže o mladé generaci. Mladík: „Co je teď

hlavní na naší cestě do Evropy? Svoboda. Rodina – to jsou závazky, omezení svobody. Ne, nechci založit rodinu.“

Nedávno na jedné soukromé škole ekonomického zaměření snili posluchači (kolem dvaceti let) o štěstí: „Štěstí je mít víc, než mají druhí. Mít hromadu peněz. Mít spoustu peněz. Mít tak miliardu dolarů. Mít všechno, nač si vzpomenu. Mít absolutní moc ...“ Ovšem jsou mezi nimi i takoví, kteří chtějí „být sami sebou, rozvíjet v sobě to nejlepší, vlastním přičiněním dosahovat svých cílů“ a ve shodě s tradicí „aby se naši za mne nemuseli stydět“, nebo „aby naši mohli být na mne hrdí“.

Loni jsem se na téže škole setkala – ve skupině zřejmě ambiciózních budoucích manažerů – s orientací již vysloveně individualistickou, egocentrickou a utilitaristickou. Ze dvou třetin neuznávali jiné kritérium, než je ekonomický zisk a jeho maximalizace za každou cenu. Neomezené zvyšování konkurenceschopnosti, manipulativní reklama, všeobecná prodejnost a koupitelnost, i lichva, ba i podvod získává absolutorium. „Podvedený měl přece svobodu nedat se napálit!“ A „korupce je normální“ a jakékoli omezení – například principy trvale udržitelného života nebo mezilidské solidarity – je prý nepřijatelné. Všechno je dobré, co zvyšuje zisk. „Když budou bohatí ještě bohatší, i chudí budou méně chudí.“ Kritiku centralizace ekonomické a politické moci na úkor demokracie a humanity pokládali za nepochopení nového společenského řádu, který je produktem nových technologií, a tedy přirozený a nutný. „Lepší je být dravec než kořist.“

A co je ještě vážnější, odraz doby v názorech posluchačů doplňkového pedagogického studia. Místo aby se učitelé a vychovatelé snažili čelit morálnímu úpadku, vyjadřují před ním naprostou kapitulaci: „Morální normy? Vždycky je lidé porušovali, proč by to mělo být dnes jiné?“ „Je to jako v době před zánikem říše Římské.“ „Až lidstvo dopadne na dno té žumpy, snad se vzpamatuje.“ Televizní heslo – „neznat bratra“ – to je v pořádku, „konkurence je podmínkou pokroku“. Brutalita, vulgarita, obscénnosti na obrazovce – po tom je přece „poptávka“. Z názorů vyplývá, že proti destruktivním vlivům nelze nic dělat.

A přece, školy jako „dílny lidskosti“ by měly vytvářet jiný druh „poptávky“ – po humanitních hodnotách; těm by Rámcové vzdělávací programy měly věnovat zvýšenou pozornost, právě se zřetelem na šířící se projevy morálního úpadku. I v tomto ohledu nám radí J. Á. Komenský: „Nebude konce zmatků tohoto světa, dokud lidé nebudou rozlišovat věci nezbytné a zbytné, cenné a bezcenné a dokud se nepřestanou hnát jako stádo ne tam, kam se má jít, ale tam, kam se jde.“

Autorka: Prof. PhDr. Stanislava Kučerová, CSc., Brno